

KONU 13
HİTİT GLİPTİĞİ VE TABLETLER

Hitit mühürleri, Hitit krallığının en başından itibaren Bařkent Hattuşa'nın yıkıldığı ve krallığın dağıldığı döneme kadar tarihi ve sanatsal bilgileri gelişim süreci içinde günümüze iletirler. Her safhanın sosyal ve kültürel yansımalarını çeşitli etkileri sergilerler. Ayrıca üzerinde çivi ve hiyeroglif yazısı bulunan eserlerdir. Bu  zellikleri tarihleme açısından değerli bilgiler sağlar. Hatta ha biçimli olarak tanımlanan mühür Hitit kral listesi için değerli bilgiler sağlamıştır.

EĞİTİM AMAÇLI OLUP HUKUKA VE ANLAĐA KARŐI DEĞERLERİ SAĐLAMAYAN BİR K N LMEYER. HUKUKA VE ANLAĐA KARŐI DEĞERLERİ SAĐLAMAYAN BİR K N LMEYER. HUKUKA VE ANLAĐA KARŐI DEĞERLERİ SAĐLAMAYAN BİR K N LMEYER.

Hitit'lerde özel bir eser grubunu oluşturan çeşitli tiplerdeki mühürler, figüratif ayrıntılarıyla sanatsal ve ikonografik açıdan değerli bilgiler verirler. Kralların, kraliçeler ile kral ve kraliçelerin ortak mühürleri vardır.

Hitit metinlerinde mahkeme protokollerinde mühürleme yapmama büyük suçtur. Mühürlerin idari ve hukuki konularda böylesine önemli bir yeri vardır. Hitit sosyal ve resmi düzeninde mühür ve mühürlemenin büyü önemi vardır. Ayrıca dini ve hukuki belgelerde mühür evlerinden söz edilmektedir.

Bunlardan bir tanesi Boğazköy, Büyükkale'de D yapısının mahzeninde olmalıdır. Burada 200'ü aşkın bu odaların 1 nolu magazinde bulunmuştur. Bunlardan 85 tanesi kral mührüdür.

Mühür işlevleri

Diğer toplumlardaki gibi Hititlerde mühürlerin üç temel işlevi vardır:

- 1) Onama / Tasdik etme,**
- 2) Güvenlik Garantisi,**
- 3) Mülkiyet Göstergesi.**

Hitit Kral ve Kraliçe Mühürleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*

Anonim, Tabana Mühürleri

Bu mühürlerin Hitit gliptiğinde özel bir yeri mevcuttur. Krali mühürlerde önce “hayat” ve “sağlık” sembolleri ve bazı ünvanlarla sadece çivi yazısı kullanılmıştır. Zamanla gelişen hiyerogrolif

sisteminin de eklenmesiyle “bigraf” (çift yazı) mühürler ortaya çıkmıştır. Bu çift yazı sistemi kral ve kraliçeye, bazen prenslere özgü bir ayrıcalıktır.

Anonim Tabarna Mühürleri

İlk Hitit kral mühürleri Eski Hitit’in ilk dönemine tarihlenmektedirler. Bazı bilim insanları bu isimless anonim mühürleri belli bir krala değil, kraliyet yönetimine özgü mühürler olarak kabul ederler.

Bu tip mühürlerde, biçimsel farklılıklar görülebilmektedir. Bazılarında çivi yazılı lejantta çivi başları içe bazılarında dışa bakması veya bazen yazı yönünün ters olması karşına çıkan farklılıklardır. Bazılarında ise belirgin olarak kenar kesimden çizgi ile ayrılmış orta alanlarında “hayat” sembolü olan fiyonk, “sağlık” ve “iyilik” sembolü olan üçgen ve anlamı bilinmeyen bir rozet kenar kesimde daire yüzeyin çerçevesinde, çivi yazısıyla Akatça “Büyük Kral Tabarna’nın Mührü; Kim Değiştirirse Ölecek” ifadesi yer alır. Bazılarında orta alanlarında semboller tek başlarına yer alabilir.

*(Dinçol, A.-B.Dinçol 2002

Dinçol Hocalarımızın

Değerli Açıklamaları

Kullanılmıştır)

Tabarna Unvanlı Kral Mühürleri

Telepinu sonrasında, M.Ö. 1500'e kadar başa geçen kralların anonim mühürler kullandıkları, bundan sonra bir üslup eğitiminin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönem son yıllarda Orta Hitit olarak tanımlanmıştır. Bu dönem Hitit krallarının mühürlerindeki en önemli değişiklik iki satırlık çivi yazılı lejantta kral adına yer almasıdır. Ayrıca orta alan ve satırlar birbirinden çizgi ile ayrılır.

Sadece Çiviyazılı Mühürler/Tavananna Mühürleri

M.Ö. 15. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir mühür tipinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tipin en önemli özelliği kendisinden önceki hiyeroglif sembollerin veya unvanların yerinin tamamıyla çivi yazısının almış olmasıdır. "iyilik" ve "sağlık" karşılığı üçgenin yerini aynı anlama gelen sümerce SIG5 işareti, daha önceki "hayat" karşılığı olan "fiyonk"un yerini aynı kavramı sembolize eden Sümerce "TI" işareti almıştır. Bir başka özellik ise bu mühürlerin çoğunda çerçeve kısmında kraliçe adlarının, bazılarında ise Tabana mühürlerinde olduğu gibi lanetleme formülünün bulunmasıdır.

Bu kraliçeler, Tavananna ve Nikalmati kızı Aşmunikal adlarını taşımaktadır. Tavananna özel bir ad olabileceği gibi kraliçelere verilen bir unvan olarak da görünmektedir. Bu bağlamda Tabarna mühürleri ile karşılaştırılır. Nikalmati, I/II. Tuthalya'nın, Aşmunikal ise I. Arnuvanda'nın eşidir. Bu kralın mühründe, Aşmunikal mühründe olduğu gibi lanetleme metni mevcut değildir. Bir başka mührün geniş orta alanında Malnigal MUNUS.LUGAL, çerçevesinde ise Murşili ve belki de Tavananna adları ve MUNUS.LUGAL unvanı görülmektedir. Malnigal, I. Şuppiluliuma'nın Babil'li ikinci eşidir ve Tavananna adıyla anılır. Bu mühür uzun yaşamış kraliçenin II. Murşilii'nin krallığı sırasında ana kraliçe olarak yerini koruduğu sırada yapılmış olmalıdır. Mühründe de I.Şuppilulima öncesine uygun olarak tümüyle çivi yazısı kullanılmıştır.

Kral Adlarının Hiyeroglifle Yazıldığı Mühürler

Mühürler üzerine hiyeroglifle kral ve kraliçe adlarının yazılmaya başladığı dönem, mevcut belgelere göre II. Tuthalya zamanıdır. Takip eden Arnuvanda'nın ise iki tür mühür kullandığı saptanmaktadır: a) Sadece Çivi Yazılı, b) İç içe üç satırdan oluşan çivi yazılı lejandında kendisinin ve kraliçe olarak da Aşmunikal'in adlarının adları bulunan ve orta alanda hiyeroglifle yazılmış büyük kral unvanı yanında yine hiyeroglifle kendi adının yer aldığı mühür tipidir. II. Tuthalya ile başlayan yenilik; orta alanda hiyeroglifle kral ve kraliçe adları ve unvanları, dış çerçevede ise ayı şeylerin çivi yazısı ile yazılması Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürmüştür. İki istisna II. Murşili'nin Malta Haçı biçimli, IV. Tuthalya'nın dörtgen yüzeyli mühürleri. Arnuvanda oğlu III. Tuthalya'nın da aynı tarz mühürleri kullanmaya devam ettiği görülmektedir. Bir mühürde Büyük Kral Tuthalya ismi ve altta çivi yazısı TI LUGAL (krala hayat" ibaresi mevcuttur. Maşathöyük'te bulunan aynı tarz mühürde bu kralı büyük kraliçe ile birlikte görmekteyiz. Bu kraliçenin adı Sataduhepa olarak okunmakta, altta ise TI MUNUS.LUGAL "kraliçeye hayat" ibaresi yer almıştır.

Aedikula Mühürleri

I. Şuppiluliuma dönemi ile birlikte kral mühürlerinin orta alanına, değişmez bir unsur olarak "kanatlı güneş kursu" eklenmiştir. Çivi yazılı tabletlerde "majeste(m)" karşılığı olarak kullanılan DİNGİR UTU Şİ "Güneşim" unvanı anlamını taşıyan bu sembol, orta alanın en üstüne yerleştiriliyor. (İon başlığı gibi) volütlü, üçgen sütuna benzer dikmelerle kanatlı güneş kursu desteklenir. Kraliçe adı eklenirse bu dikmelerden (üçgenlerden) bir tanesinin üstünde volüt yerine bir kadın başı (Büyük Kraliçe sembolü) yer almaktadır. Dolayısıyla bu kompozisyona sahip olan mühürler, "aedikula (aedicula)" mühürler olarak tanımlanmıştır. Bunun terimin kelime anlamı Latince, niş, küçük yapı veya papel anlamına gelmektedir. Bu kompozisyon gelişkin Hitit döneminde ya da Klasik Hitit sanatında bir "Kraliyet Arması" dır. Kraliye arması tanımı Dinçol'lar tarafından yapılmıştır. (Dinçol, A. - B.Dinçol 2002)

Aedikula mühürlerin yaratıcısı kabul edilen I. Şuppiluliuma'nın salt kendi adını taşıyan mühürlerinin yanında kraliçeleri Hinti ve Tavananna ile birlikte de mühürleri mevcuttur.

Malta Haçı Biçimli Mühürler

II. Arnuvanda kısa bir süre tahtta kaldı. Sonrasında II. Murşili'de aedikula mühür kullanmayı sürdürmüştür. Bu krallara ait mühürlerin çaplarının büyüdüğü ve baskılarının içbükey olduğu saptanmaktadır. II. Murşili'nin Hattuşa ve Ugarit'te bulunan mühürlerin orta alanlarında eski geleceğe uygun olarak iyilik ve (uzun) yaşam dileklerini belirten TI-SIG5—TI işaretlerine paralel olarak çerçevedeki çivi yazılı lejandda Akatça NARAM DINGIR x = “Tanrı’sevgilisi “ formülünün de benimsendiği görülmektedir. II. Murşili'nin Ugarit kazılarında 1950 yılında bulunmuş olan siyahımsı gri renkte steatitten yapılmış 5 cm çapında, 1.3 cm yüksekliğindeki konkav mercek biçimli mührü mevcut tek kraliçe mühür matrisidir. Düz tarafı yazısız olan taşın, tahta veya fildişi gibi yol olmuş bir malzemeden yapılmış olan bir montüre yerleştirilmiş olduğu düşünülmüştür. Ugarit'te bulunması, Boğazköy'de bulunmamış olmaması düzmece belge hazırlamak için zamanında hazırlanmış olduğu kuşkusunu yaratmıştır. Murşili'nin Hitit kral mühürleri için yaptığı en büyük değişiklik olarak Malta haçı biçimli mühür görülmektedir. Bu mührün şimdilik benzeri yoktur. Dışbükey dairesel bir merkez çevresinde trapez biçimli biri Malta haçı formunda ve iki yüzlüdür. Böylece toplam 10 mühür yüzeyinde sahiptir. Yüzeylerde mühür sahibinin kendisinden önce hüküm süren kral ve kraliçelerin adları hiyeroglifle yazılmıştır. Bir tek bile bir çivi yazısı işareti yoktur.

Kucaklama Mühürleri

II. Murşili'den sonra II. Muvattali'nin mühürlerinde kendine özgü bir kompozisyon yer alır. Orta alanda bir tanrı, kendisinden daha küçük boyutta tasvir edilen bir kralın boynuna sağ koluyla sarılmış, onun yukarı kaldırdığı sol elini tutmuştur. Üstte aedikula yer almaz, tanrının ileri doğru uzattığı elinin altındadır. İçinde kralın doğum adı Şarri-Teşup'un adı mevcuttur. Elin üstünde “Göğün Büyük Fırtına Tanrısı” olarak okunan işaretler yer almaktadır. Figürlerin arkasında da Büyük Kral Muvattali yazısı görülmektedir. II. Muvattali'nin bu tip dışında geleneksel aedikula mühürleri de bulunmaktadır. İlginç olan kralın sadece taht adı mevcuttur.

Murşili II'nin Steatit Mühürü, Ugarit, Şam Müzesi (matris)

**Büyük Kral
Muvattali ve
Koruyucu Tanrısı,
Boğazköy,
Ankara Müzesi**

Onu izleyen III. Murşili (Urhi-Teşup)'un mühürleri de yine iki tür olarak karşımıza çıkar. Bu kralın hem doğum adı hem de taht adıyla Büyük Kraliçe Tanuhepa ile aedikula mühürleri mevcuttur. III. Murşili'nin, bu tarzı ilk kez kullanan II. Muvattali'ninkilere göre ayrıntılarda farklıdır. III. Murşili'nin Hitit griptik anasına bir yenilik getiren bir mühür baskısında Boğazköy Nişantepe yakınlarındaki Batı Yapısı'ndaki bullalar arasında bulunmuştur. Bunun üzerinde en yukarda kanath güneş kursu, orta alanında iki Büyük Kral işareti arasında kralın ad hiyeroglifleri bulunmaktadır. Orta alanın merkezini, bir çift boğanın çektiği, kartal biçimli bir arabaya binen Fırtına Tanrısı ve arkasında duran, boynuzlu külâhı, omuzladığı yayı, elinde mızrağı ile tasvirlenen "Koruyucu Tanrı", DINGIR LAMA oluşturmaktadır.

Aedikula Mühürlere Dönüş

III. Hattuşili ve güçlü eşi Puduhepa zamanında tekrar aedikula mühürlere dönmüştür. Kralın kendisine ait olanlarla eşi ile birlikte mühürleri vardır. Puduhepa'nın tek mühürleri ve eşi ile birlikte olan mühürleri mevcuttur. Puduhepa'nın Hattuşa ve Ugarit'te bulunmuş mühürleri kral mühürlerine uyumluk gösteren aedikula tarzındadır.

Labarna Unvanlı Mühürler

Son dört kralın mühürlerindeki ortak özellik aedikula içine bakan kesimlerde Labarna unvanını sergileyen hiyeroglif işaretlerinin işlenmiş olmasıdır. IV. Tuthalya mühürlerinde, bu unvanın yanında kantlı güneş kursu üzerinde ikinci bir "güneş" sembolü daha gözükmemektedir. Tuthalya'nın isim hiyeroglifi "dağ" sembolü içerdiğinden, bazı mühürlerde bu hiyeroglif işaret yerine Dağ Tanrısı figürü de kullanılmaktadır. III. Arnuvanda mühürlerinde bu figüran kullanılma sebebi belki de babasını hatırlatmaktır. IV. Tuthalya'ya ait bir mühürde tüm aedikula çömelmiş iki karışık varlığın yukarı kaldırdıkları elleri ve ortalarındaki çift başlı kartalın kanatlarıyla taşınmaktadır. Ugarit'ten bir mühür baskısında kompozisyon dikkat çeker. Mühürde çift güneş sembolü ve Labarna unvanı eklenmiş aedikulanın içinde kralın doğum adı Taşmi-Sarruma'nın hiyeroglifleri görülür.

(Dinçol, A. - B.Dinçol 2002)

EĞİTİM AMACI

YAKLIDIR

Murşili II ve Kraliçesi, Boğazköy

Hattuşili III ve Puduhepa'nın Mühür Baskısı

Puduhepa'nın Mühür Baskısı, Tarsus, Adana Müzesi

Ayrıca aedikula içinde sadece Labarna unvanı herhangi bir kral adı içermemelerine karşın genelde IV. Tuthalya ithaf edilirler. Ayrıca IV. Tuthalya'nın dörtgen biçimli ve Assur etkisi ile "evrenin kralı" unvanını kullandığı mühür baskıları da bulunmaktadır.

Tarhundaşsa kralı iken Tuthalya'nın ölümü üzerine yasal hakkı olan Hitit tahtına geçen Kurunta (Talmi Teşup), mühürleri de Labarna türündedir.

Bir baskısında kralın sembolü olan geyik figürünün üzerinde elinde mızrağı ile bir tanrı tasviri görünmektedir. son kral II. Şuppiluliuma mühürleri ise Labarna unvanlı aedikula türünde olup Diçol'ların da ifade ettiği gibi farklı bir özellik göstermemişlerdir.

(Dinçol, A. - B.Dinçol 2002)

TAHURAVİLİ MÜHRÜ

Karkamış Kralı, İni-Teşup'un Mühür Baskısı, Şam Müzesi

Mira Kralı Tarkumuva'nın Mühür Baskısı, The Walters Art Gallery

**Mercek Biçimli
Mühür,
Kireçtaşı,
Adana Müzesi**

**Silindirik başlı,
arslan pençesi
biçimli, üç
ayaklı mühür,
İstanbul Şark
Eserleri
Müzesi**

**Kral Tuthalia IV'ün bir tablet yüzeyindeki Baskısı,
Şam Müzesi**

**Saraydan bir içki sunucusuna ait mühür
baskısı, Özel Koleksiyon**

Yüksek Bir Rahibeye Ait Mühür, Gümüş ve Bronz, Borowski Koleksiyonu

Yarımküre Biçimli, Maden Saplı Mühür, Borowski Koleksiyonu

Tablet Üzerinde Silindir Mühür Baskısı, Meskene-Emar, Şam Müzesi

Tablet Üzerinde Silindir Mühür Baskısı, sahibi Ma-na-su, Şam Müzesi

Tablet üzerinde silindir mühür baskısı, Karkamış Kralı İni-Teşup'un lejandı ve Tanrı Şarruma'nın betimi, Emar-Meskene, Şam Müzesi

Tskyewich Mührü

Bu mühür üzerinde bir kremasyon sahnesi mevcuttur. Metinlerden de anlaşıldığı üzere Hititlerde l yakma deti vardı. Hitit krallarının gömüldüğü taş evlerden bahsedilmekte ve günlerce süren kral cenaze törenlerinden söz edilmektedir. Ancak bugüne kadar bir Hitit kral mezarı bulunmamıştır.

EĞİTİM AMAÇLI

ANIM HA
SAKLIDIR

Mühürde üç tanrı yer alır: Güneş, Ay ve Fırtına Tanrısı. Ayrıca Tanrı Ea ve Çıplak Tanrıça görülmektedir. Yere düşen kişiye hamle yapan Tanrı üzerinden alevler çıkan yanmakta olan bir ceset, gaga ağızlı testi, boğa başları hamle yapan bir Tanrı görülmektedir. Silindir mührün yuvarlak yüzeyinde çift spiral çerçeve içinde beş hayvan başı, bir insan başı ve iki şekil daha yer alır.

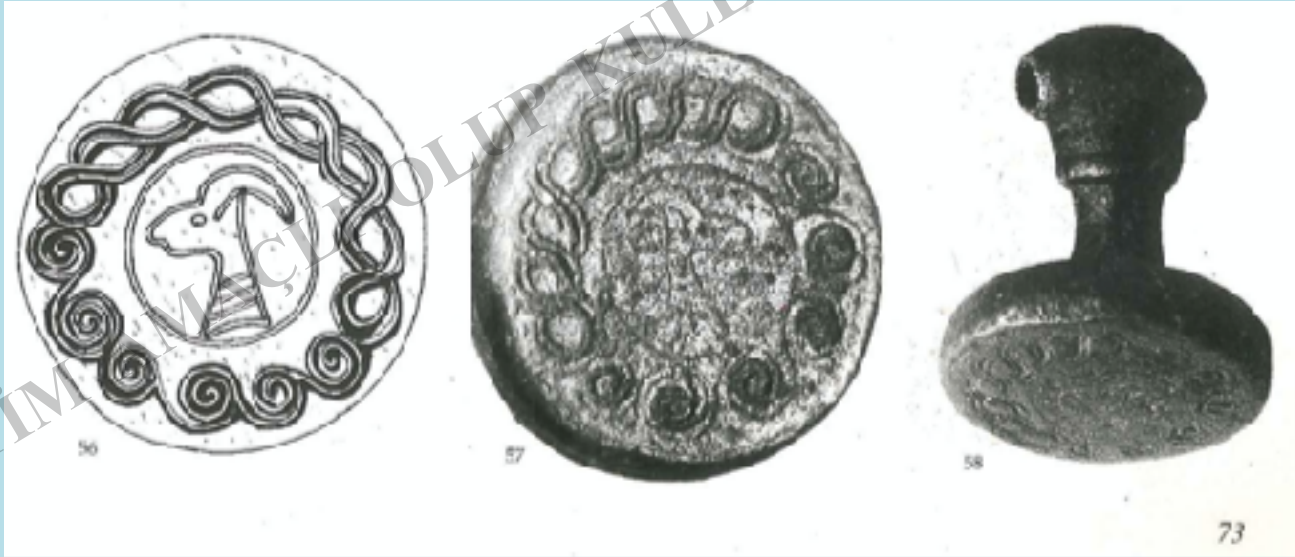

EĞİTİM

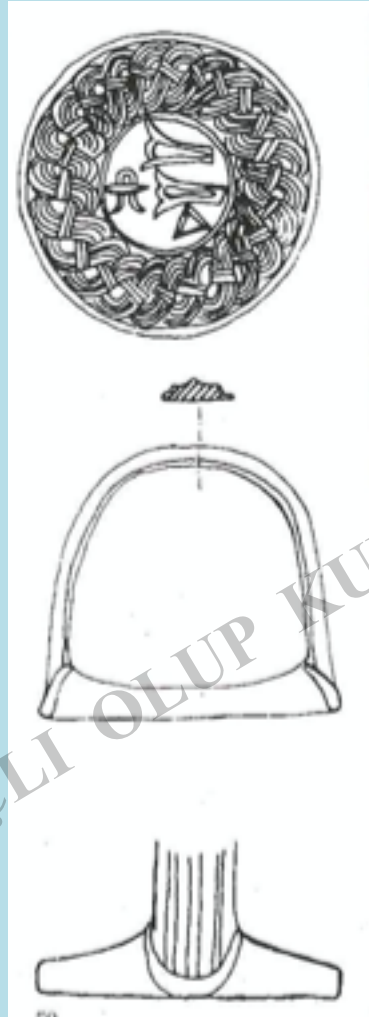
ACIL O

Çekiç Başlı Mühür İstanbul eski Şark Eserleri Müzesi

Çekiç Başlı Gümüş Alaşımli Mühür E.Ş.E.M.

LALASU MÜHRÜ

Hematit yapımında kullanılmıştır.

Ashmolean Müzesi'ndedir.

Beş tasvir yüzeyine sahiptir. Alt yüzeyi .ifte giyoş ile çevrelenmiş, oturan Tanrıça karşısında tapınma pozunda kısa giysili belki kral/rahip olan bir figür yer almaktadır.

Diğer dört yüzde ise tanrılar, tanrıçalar ve tapınım yapan kişiler, uzun giysili kartal başlı karışık varlık mevcuttur. Figürlerde net Hitit üslup özellikleri sergilenmektedir. Her dörtgen yüz adeta ayrı bir yüzey gibi düşünülererek kült töreninin her evresi tasvir edilmiştir. Bu tip mühürlerinin çekiç başındaki delik mührün bir amulet gibi taşınmış olabileceğini göstermektedir.

Fig. 10. Tarsus stamp, Ashmolean Museum, Oxford.

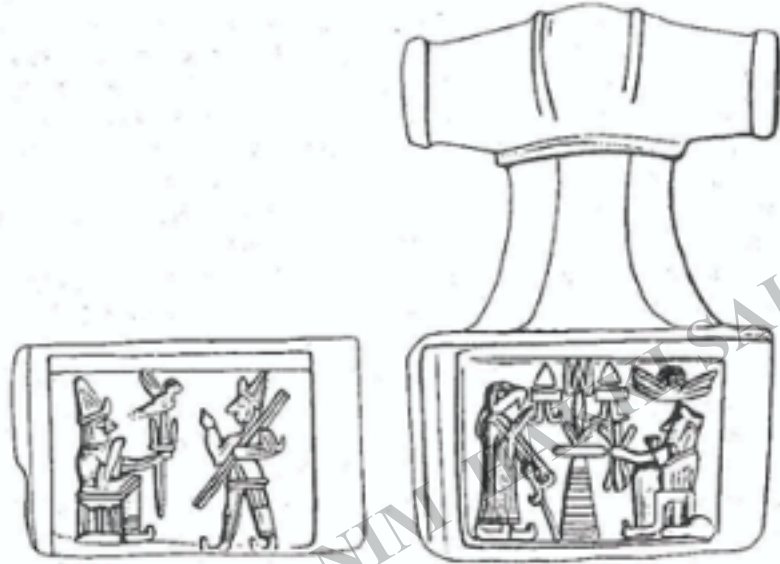

Tarsus Mührü

49

49-50 Tarsus Mühürü. Oxford,
Ashmolean Museum.

50

EĞİTİM AMAÇLI OLUP HİTLERİNİN KULLANILMADIR

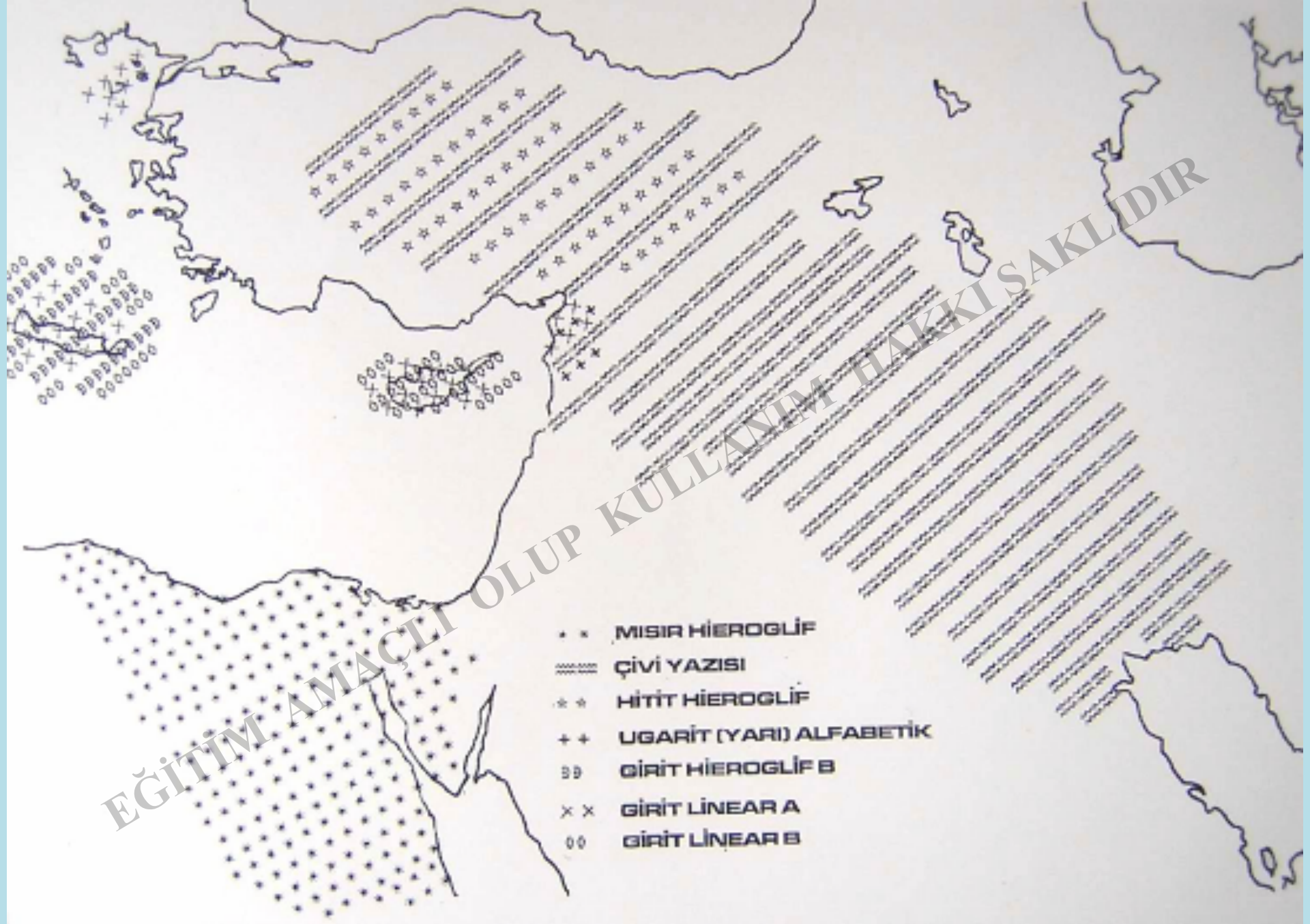
BİTİK MÜHRÜ

EĞİTİM AMAÇLI OLARAK KULLANILAN HAKKI SAKLIDIR

EĞİTİM AMAÇLI OLUP KULLANIM KILIDIR

- * * MİSİR HİEROGLİF
- ~~~~ ÇİVİ YAZISI
- * * HİTİT HİEROGLİF
- + + UGARİT (YARI) ALFABETİK
- oo GİRİT HİEROGLİF B
- x x GİRİT LINEAR A
- oo GİRİT LINEAR B

EĞİTİM AMAÇLI OLUP KULLANIM HAKKI SAKLIDIR

EĞİTİM AMAÇLI OLUP KULLANIM HAKKINDA BİR SÖZLEŞME İZİNİ ALINILMADIKÇA YAYINLANMAYACAKTIR.

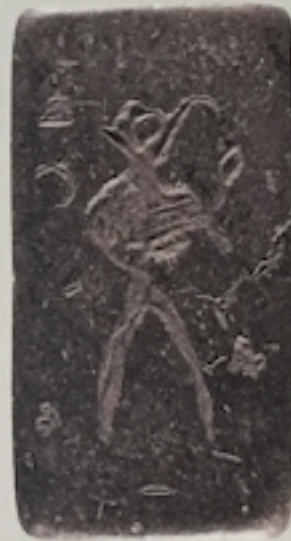
R105

R107

R106 a-b

R108 a-b-c-d

BRONZ TABLET

Boğazköy'de 1986 kazı sezonunda sfenkli kapının 35 m. batısında, sur duvarının içe bakan yüzünün hemen dibinde, döşeme yüzeyinin 30 cm. derinliğinde killi moloz toprak doldurulmuş bir çukurda bulundu. Anadolu'da ele geçen ilk metal, çivi yazılı Hitit tableti olmuştur. 35 X 23.5 cm. ölçülerindedir.

Kalınlığı 8-10 mm. Ağırlığı 5 kg. 1.8 cm. çapında iki deliği vardır, bunların herbirinde 13'er halkadan oluşan tunç zincirleri vardır (Neve 1987).

28 paragraf, 382 satır mevcuttur. Metin konusu IV. Tuthalya ile onun vasalı Tarhundaşşa ülkesi kralı Kurunta arasındaki antlaşmadır.

Dinçol, Kurunta ile Ulmi-Teşuo'u eşitler.

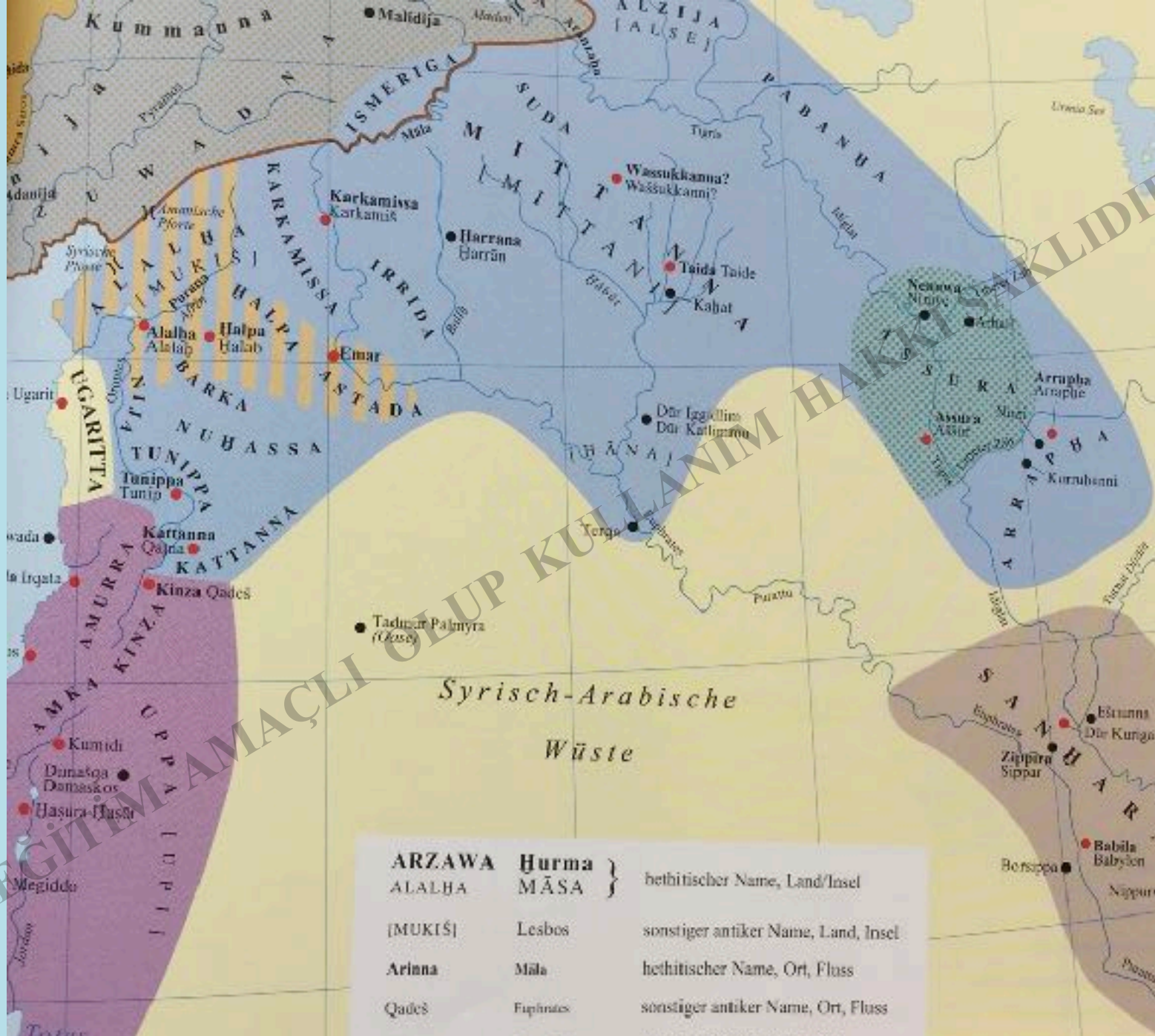
Boğazköy'de Tapınak 3ve Nişantepe'de 12 kadar bulla bulunmuş, Kurunta adı taşıyorlar.

Hatip Kaya Anıtı'nda yazıtta Kurunta, Muvattali'nin oğlu olarak geçer.

**Fundorte hethitischer Keilschrifttexte (16. – 13. Jh. v. Chr.)
und hieroglyphen-luwischer Inschriften (14. – 13. Jh. v. Chr.)**

	Hethitisches Großreich		hethitische Keilschrifttexte		Hattusa hethitischer Name
	Gebiet des arzawischen/nordsyrischen Staatenverbundes		hieroglyphen-luwische Steinschrift(en)		Tarsos sonstiger antiker Name
	Gebiet der Sekundogenitur Tarhuntaša		hieroglyphen-luwische Felsinschrift(en)		Boğazköy moderner Name
			heth. hierzeitlicher Ort		
			Pass		

ARZAWA	Hurma	}	hethitischer Name, Land/Insel
ALALHA	MĀSA		
[MUKIŠ]	Lesbos		sonstiger antiker Name, Land, Insel
Arinna	Māla		hethitischer Name, Ort, Fluss
Qadeš	Fiqhates		sonstiger antiker Name, Ort, Fluss
Hābir	Taz Gölü		moderner Name, Fluss, See